

Odkrývání nebo utváření sebe sama? Pojetí lidské individuality v raném díle Edity Steinové*

Radka Štorkánová

V naší běžné každodenní zkušenosti se setkáváme s konkrétními jednotlivými lidmi, našimi přáteli, kolegy, blízkými, a určitým způsobem vnímáme, že se tito lidé od sebe vzájemně odlišují – avšak nakolik je možné o každé jednotlivé lidské bytosti říct, že je individuální? Co fenomen individuálního vlastně znamená a jak vůbec můžeme to, co je v člověku individuální, poznat? A pokud něco jako individuální uchopíme, podléhá to změnám či nikoliv? Můžeme si vlastní individualitu *vytvořit*, průběžně *utvářet*, nebo je *fixní*, stálá a neproměnná, daná od našeho narození? Hledání odpovědí na tyto otázky může vést ke zcela novému pohledu nás samých na sebe sama i na člověka vůbec. V tomto textu se zaměříme na rané fenomenologické texty filosofky Edity Steinové¹ (1891, Vratislav – 1942, Osvětim), taktéž později známé pod řádovým jménem Tereza Benedikta od Kříže. Její texty postupně zanalyzujeme a budeme sledovat v nich obsažený fenomenologický přístup k lidské individualitě. Edita Steinová byla nejen filosofkou sledující vznik a rozvoj fenomenologie u svého učitele a nadřízeného Edmunda Husserla,² ale zároveň i velmi bohatou osobností, která se během svého života dostala nejen na pole fenomenologické, ale čerpala z oblasti psychologie, antropologie, pedagogiky, teologie a v neposlední řadě i mystiky. Zároveň se později pro tyto oblasti stala inspirativním zdrojem. V jejích raných spisech *K problému vcítění*³ a skrze její o několik let později napsané statě *Psy-*

* Vznik této studie byl podpořen z projektu 075/2021/H Grantové agentury Jihočeské univerzity.

¹ Pro případné zájemce o životě E. S. doporučuji její vlastní životopisnou knihu *Aus dem Leben einer jüdischen Familie* (ESGA 1). Její životní cesty jsou pak vizuálně přehledně zpracovány v mapě, jež je přílohou knihy Teresia Renata POSSELT, *Edith Stein: The Life of a Philosopher and Carmelite*, ICS Publications: Washington, 2005.

² E. Steinová v letech 1916–1918 pracovala u E. Husserla a měla tak k dispozici rozpracované to, co dnes známe jako *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II* a další jeho texty a taktéž asistovala v jeho hodinách. Je zde tedy patrný vzájemný vliv, který však pro tuto práci necháme stranou.

³ Souborné vydání jejích spisů nalezneme v německé kritické ESGA edici (Edith Stein Gesamtausgabe) – 27 sv., či v původní ESW (Edith Steins Werke) edici – 18 sv., Ver-

*chische Kausalität a Individuum und Gemeinschaft*⁴ můžeme nalézt základní kameny pro její filosofické pojetí individuality, i pro pozdější snahu o vzájemné doplnění scholastického myšlení a fenomenologie.

Proč byly pro účely této práce vybrány tyto konkrétní spisy? Nebylo tak učiněno bezdůvodně. Předně tyto spisy spojuje to, že jsou napsány v podobné době, mezi lety 1916–1921. Jedná se tak o průřez prvotinami E. Steinové, které utvářejí její raně-fenomenologické období, od její disertace k potenciální habilitační práci. Druhým, a také stěžejním důvodem je fakt, že tato fáze jejího myšlení bývá často opomíjena a lze říci, že jakékoliv komplexnější pojednání, které by uchopovalo pojetí lidské individuality v její rané tvorbě a jeho možné implikace, v akademickém prostoru zcela chybí. A jeho představení tak může otevřít prostor pro další diskuzi.

lag Herder. Anglické překlady z Institutu karmelitánských studií ve Washingtonu jsou pak výběrem stěžejních děl a jejich edice bývá označována jako CWES (Collected Works of Edith Stein) a čítá 12 titulů. V češtině máme k dispozici překlady některých vynatých myšlenek a vybraných děl. Text *K problému vcítění* je v původním znění: Edith STEIN, *Zum Problem der Einfühlung*, Halle: Buchdruckerei des Waisenhauses, 1917, přetisk v edici ESGA, Mnichov: Kaffke, 1980 (ESGA 5). Dostupné online na: https://archiv-edith-stein.karmelitinnen-koeln.de/wp-content/uploads/2014/10/05_EdithSteinGesamtausgabe_ZumProblemDerEinfuehlung_Teil_II_IV.pdf [cit. 20. 12. 2021]. V anglickém překladu pak: *On the Problem of Empathy*, přel. Waltraut Stein, ICS Publications Washington, CWES 3, 1989. V tomto textu však budu výlučně odkazovat na kvalitní český překlad Petra Urbana: Edita STEINOVÁ, *K problému vcítění*, Praha, 2013, 144 s.

- ⁴ Edith STEIN, „Psychische Kausalität,“ in *Beiträge zur philosophischen Begründung der Psychologie und der Geisteswissenschaften*, Erste Abhandlung, *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* 5, Niemeyer: Halle, 1922, s. 1–116, přetisk: Tübingen: Niemeyer, 1970 (ESGA 6). Dostupné online na: https://archiv-edith-stein.karmelitinnen-koeln.de/wp-content/uploads/2014/10/06_EdithSteinGesamtausgabe_BeitraegeZurPhilosophischenBegrueundungDerPsychologie.pdf [cit. 20. 12. 2021]. V anglickém překladu: *Sentient Causality in Philosophy of Psychology and the Humanities*, přel. M. C. Baseheart and M. Sawicki, ICS Publications, 2000, (CWES 7). V textu budeme dále odkazovat na anglickou verzi CWES 7 a německou edici ESGA 6 v elektronické verzi (tato forma byla zvolena pro snadnou dostupnost textu pro čtenáře, při hlubším studiu je ovšem zapotřebí sáhnout po tištěných verzích, které obsahují kritický poznámkový aparát); Edith STEIN, „Individuum und Gemeinschaft,“ in *Beiträge zur philosophischen Begründung der Psychologie und der Geisteswissenschaften*, Erste Abhandlung, *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* 5 – viz předcházející poznámka. V anglickém překladu jde o: „Individual and Community,“ in *Philosophy of Psychology and the Humanities*, přel. M. C. Baseheart and M. Sawicki, 2000, (CWES 7). V textu dále citováno formou odkazu na CWES 7 / ESGA 6 (pdf) – tedy v elektronické verzi.

Jak již bylo výše uvedeno, v této studii zaměříme náš pohled na tři její rané spisy: Za prvé to bude její disertační práce *K problému vcítění* – ta byla obhájena u E. Husserla roku 1916. I přesto, že jde o závěrečnou práci, můžeme vidět, že obsahem se jedná i o svébytné filosofické dílo. Do dnešního dne se nám dochoval pouze fragment – části II–IV z celkových sedmi. Edita Steinová se v této práci zabývá problematikou aktu vcítění či vciťování, které se stává nejen „mostem k druhému člověku“, protože skrze něj uchopujeme druhé individuum s jeho vlastními prožitky – dostáváme se tak k tomu, co je pro daný subjekt originární, ale zároveň je to i momentem, ve kterém přicházíme k poznání sebe sama a docházíme k odhalení vlastních personálních a prožitkových struktur. Právě v části věnované konstituci já nalézáme klíčové poznámky k individualitě, proto se na pojetí individuálního a typického podíváme i do tohoto zachovaného dílu z původní práce.

Druhým a třetím klíčovým textem pak budou statě *Psychische Kausalität* (1919) a *Individuum und Gemeinschaft* (1920). Původně tento soubor vyšel v pátém svazku *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, v anglickém překladu souborně vydané jako *Philosophy of Psychology and the Humanities*.⁵ Marianne Sawicki k tomuto souboru dodává, že Steinová „... nikdy nedělala lepší fenomenologii, než je tato, ačkoliv dokončila tato pojednání před svými třicátými narozeninami“.⁶ Navíc tato dvě pojednání měla původně tvořit její habilitační práci, ale nikdy se tak nestalo, jelikož Steinová byla žena, což v té době bylo pro akademickou kariéru značným problémem.

V pojednání *Psychische Kausalität* Steinová tematizuje vztah psychologie a fenomenologie⁷ v otázce, zda celé oduševnělé psychofyzické individuum podléhá přírodní kauzalitě, či nikoli. Jde tedy o vyrovnání se s naturalisticky orientovaným pohledem na člověka a jeho jednání. Druhý text *Individuum und Gemeinschaft* je pak zaměřen na začleňování individua jako takového do souvislostí duchovního světa. Na to, jak rea-

⁵ Případným zájemcům o širší dobový kontext vzniku obou děl mohou doporučit článek Marianne SAWICKI, „Edith Stein’s Philosophy of Psychology and the Humanities: The Jahrbuch Treatises of 1922,“ in *Philosophy of Edith Stein*, Simon Silverman Phenom. center, sborník z 18. sympozia, Pittsburgh, 2001, s. 69–89.

⁶ Tamtéž, s. 69. Více detailů o dobovém kontextu lze nalézt i na následujících stranách, včetně zajímavé pozn. č. 4 na s. 86.

⁷ Tímto problémem se zabývá detailněji např. Angela Ales BELLO, „The Study of the Soul Between Psychology and Phenomenology,“ in *Philosophy of Edith Stein*, Simon Silverman Phenom. center, sborník z 18. sympozia, Pittsburgh, 2001, s. 3–17, zde s. 3.

guje s druhými, co pro něj znamená žít ve společenství, potažmo nakolik se život ve společenství liší od života ve společnosti a jakým způsobem dochází vůbec k prožívání a předávání hodnot mezi individui navzájem. Steinová tak nachází zajímavé paralely mezi životem ve společenství a životem na individuální úrovni. Myšlenky v tomto textu jsou později rozvinuté v díle *Eine Untersuchung über den Staat*.⁸ Celkové zaměření předložené studie bude podobně jako původní texty sledovat fenomenologickou linku doplněnou o relevantní psychologické příklady.

1. ČLOVĚK V OBECNÉM POHLEDU, JEHO VRSTVY A PROUD ŽIVOTNÍ SÍLY

V dílech Edity Steinové můžeme nalézt velmi bohaté a nereduktivní pojetí lidské bytosti. To se jasně ukazuje i na fenoménu oblastí, fenomenologických vrstev, v nichž poznáváme určité aspekty člověka a jeho možnosti interakce se světem kolem něj. V raných spisech Steinové můžeme rozlišit oblast *fyzickou*, tedy materiální a *smyslovou*⁹ – tyto dvě podléhají řádu kauzality, poté je to oblast *mentální*, intelektuální, do které spadá duch a podléhá racionální motivaci, nikoliv kauzalitě, a jako čtvrtá je zde oblast *osobní*, individuální, kde se nachází základ pro jedinečnost na úrovni osoby a motivace se v této oblasti odvíjí od světa hodnot. Mohli bychom uvažovat nad tím, kde se tyto oblasti nacházejí – avšak tato otázka není zcela na místě, jelikož u těchto oblastí nelze hovořit o jejich prostorové lokaci. V tomto ohledu je přínosný pohled Marianne Sawicki, která se domnívá, že jde spíše o to, jaký obsah těmito oblastmi k subjektu prochází a jakým způsobem je přijímán.¹⁰

⁸ Edith STEIN, „Eine Untersuchung über den Staat,“ in *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* 7, Niemeyer: Halle, 1925, s. 1–123. Reprint: Tübingen: Niemeyer, 1970. Reprint Verlag Herder, 2006, (ESGA 7). V angličtině *An Investigation Concerning the State*, přel. M. Sawicki, ICS Publications, 2007, (CWES 10).

⁹ S. Borden (Sharkey) uvádí, že je zde patrný rozdíl mezi překladem disertace E. Steinové od Waltraut Stein (1989) a překladem *Philosophy of Psychology and the Humanities* od M. C. Basehart a M. Sawicki. V tomto případě dochází k odklonu u termínů „psychische“ – jakožto psychic (dis.)/ sentient (PPH) a „geistige“ jakožto spiritual (disert.) a mental (PPH). V této práci budeme proto užívat výrazy smyslové a psychické za synonyma, podobně jako výrazy spirituální (duchovní) a mentální. (Srov. Sarah BORDEN, *Edith Stein*, Continuum: London – New York, 2003, s. 33.)

¹⁰ Srov. SAWICKI, „Edith Stein's Philosophy of Psychology and the Humanities,“ s. 76.

Sawicki, jenž v několika svých textech pracuje s tímto pojetím fenomenologických vrstev u Steinové, již dříve ve své disertační práci schematicky znázornila strukturu lidské bytosti podle Steinové jako kužel zužující se směrem dolů. V nejužší části máme jádro a s rozšířením kuželu nastupují oblasti duše, citění, fyzického těla a vše zmíněné pak ústí do fyzického světa.¹¹ V tomto bodě si však dovolím dané schéma ještě doplnit, protože celé schéma ústící do fyzického světa potřebuje ještě rozšířit o nemateriální svět hodnot a svět setkávání s druhými, tedy dalšími nejen materiálními objekty, které Steinová nikdy při zkoumáních člověka neodsouvala stranou.

Jednotlivé vrstvy lidské osoby se však zároveň prostupují a jejich vzájemný vliv je dobře patrný i na konceptu *životní síly*, který se poprvé objevuje právě ve statí *Psychische Kausalität*. Životní síla má svůj pramen a následné směřování, tento její směr je však vázán na určité působíště, určité místo. Toto se nám ozřejmí v následujícím: Steinová rozlišuje mezi smyslovou a duchovní/mentální vrstvou při svých úvahách o životní síle. Ta je podle ní také tvořena dvěma proudy – smyslovou životní silou a mentální životní silou,¹² což si lze ilustrovat např. na situaci, kdy bychom ještě chtěli s někým diskutovat, ale tělo je natolik unavené, že nás přemůže spánek, nebo naopak, kdy tělo je celkově svěží, ale naše mentální „nastavení“ je toho dne přiměřené spíše jednodušším manuálním úkonům než usilovnému přemýšlení. Obě tyto vrstvy jsou však vzájemně silně provázány a zřejmě není ani možné předpokládat, že by v případě nulové životní smyslové síly na jedné straně mohla být na druhé straně, u síly duchovní, vůbec nějaká možnost realizace. Edita Steinová však dodává, že jsou zde jisté momenty, ve kterých může dojít ke zcela mimořádnému doplnění duchovní životní síly – ve stavu spočinutí v Bohu,¹³ kdy se člověk oddá Bohu a přijímá od Boha to, co je mu skrze

¹¹ Srov. Marianne Sawicki, *Body, Text and Science in the Philosophy of Edith Stein*, disert. práce (pův. rukopis), Lexington, USA, 1996, s. 176. Tento text je k nahlédnutí v Edith Stein Archiv, Köln. Tato práce byla později publikována jako *Body, Text, and Science: The Literacy of Investigative Practices and the Phenomenology of Edith Stein*, Dordrecht: Springer, 1997.

¹² Srov. CWES 7, s. 81 / ESGA 6 (pdf), s. 62.

¹³ Tento moment je velice zajímavý, jelikož v raných dílech E. Steinové nedochází tak často k doplňování filosofie teologií, což bude znakem především jejich pozdějších děl, viz např. *Finite and Eternal Being: An Attempt at an Ascent to the Meaning of Being*, (CWES 9). V disertační práci *K problému vcítění* je explicitní odkaz na Boha spíše v teoretickém rámci jako kontrast k lidským prožitkům a jejich omylům při aktu vcíťování. Srov. *K problému vcítění*, s. 18 a s. 58.

Boží vůli dáno, což podle Steinové vyžaduje jistý druh receptivnosti na straně přijímajícího subjektu. Zároveň je toto doplnění možné i v souvislosti mezilidských vztahů. Láska a přijetí tak mohou působit nevidaně oživující silou, pokud se člověku jeho vlastní síly již úplně vyčerpaly.¹⁴ Tak lze i na fenoménu životní síly vidět jisté korelativní oblasti lidské bytosti.¹⁵ Ozřejmuje se tak jejich odlišné kvalitativní určení, zároveň však jejich souvislost ukazuje na celkovou psychofyzickou provázanost lidské bytosti.¹⁶ Klíčová pro nás z oněch čtyř výše zmíněných oblastí bude sféra *osobní*.

2. JÁDRO JAKO FORMATIVNÍ KOŘEN DUŠE A PERSONÁLNÍ STRUKTURA

Podíváme-li se nyní do fenomenální oblasti ryze osobní, můžeme ji spolu se Steinovou také nazvat *duševní*, nalézáme se u klíčových momentů pro její pojetí lidské individuality. Některé komentáře¹⁷ považují za individuální celkový souhrn charakteristik oněch výše zmíněných čtyř oblastí,

¹⁴ Srov. CWES 7, s. 84–85 / ESGA 6 (pdf), s. 63–64.

¹⁵ Steinová také podotýká, že „(k)aždý životní pocit, který slouží jako manifestace životní síly, je jedinečné *quale*. Mnohé kvality mohou být rozlišeny *pojmenováním*.“ (CWES 7, s. 34 / ESGA 6, s. 27) Zde však ještě není zřejmé, zda kvalitativní odlišnost na úrovni pocitu (malátnost, svěžest, nadšení) bude souviset s individuálním „nastavením“. Avšak pravděpodobně ano – u percepce hodnot, bude mít každý člověk doplnění životních sil personálně jiné, protože člověk „radostně ožije“ či ho nějaké setkání naprosťto „oživí“ a to, jaké setkání to bude, závisí na hodnotě, která setkání připadá v personální struktuře daného člověka.

¹⁶ Tato celková provázanost je dobře patrná i na dalších běžných životních situacích. Např. mnoho z nás má jistě z dětství vzpomínky na motivaci způsobenou získáním dobré známky či na vliv hororových příběhů na potřebu „odskočit si“ ven ze stanu na táboře. Sama motivace smyslem je v takových případech obrovská – role hodnot a vlivu na životní sílu, píle, strach, s tím spojené fyzické a mentální prožitky apod., ale jen ten, kdo je odvážný, nebo dokáže čelit vlivům okolí si na táboře opravdu půjde „odskočit“ ven, nebo to alespoň zkusí. Naštěstí máme ale i kamarády, aby šli s námi, což už samo působí jako metafora pro intersubjektivní sdílení. Zde se otevírá opravdu široké pole pro další zkoumání.

¹⁷ Jak bylo řečeno výše, jako vrstvy lidské zkušenosti uvádí Sawicki u Steinové fyzickou, smyslovou, mentální a personální (Srov. Sawicki, „Edith Stein's Philosophy of Psychology and the Humanities,“ s. 76). Avšak, dále také Sawicki uvádí, že „(i)ndividualita jakékoliv individuální lidské bytosti spočívá přesně ve vlastnění těchto čtyř přímo dostupných oblastí.“ (Tamtéž, s. 76). V tomto ohledu není zřejmé, zda E. S. formuluje přesně takto pojetí individuality. Nicméně vzhledem ke kvalitativním odlišnostem na více úrovních by takové tvrzení nemuselo být zcela zavádějící.

avšak Steinová se nejčastěji, a téměř výlučně, vyjadřuje o individualitě či o individuálním momentu v souvislosti s několika klíčovými pojmy – *duše, kořen, jádro* či *personální struktura*. Co však těmito pojmy označuje?

Neměnné jádro, osobnostní struktura je variabilitou toho, jaké má někdo meze.¹⁸ Jádro je kořenem duše, není to totéž, co duše. Termín duše není u Steinové vždy používán jednoznačně napříč jejím dílem, někdy se jím označuje psyché, jindy duch, poté jejich spojení. Ales Bello toto také přirovnává k faktu, že v analýzách na poli fenomenologie je duše jako „... komplexní terén aktů a činností, které mají také odlišné kvality“.¹⁹ Duše sama má pak toto jádro, a to je jejím formativním kořenem. Samo jádro je chápáno jako zdroj, pramen, a není totožné ani s duší, tělem, psychikou či charakterem.²⁰ Jádro samo je nejhlubší oblastí duše, nejniternějším místem v nás. Oproti tomu existují i periferní vrstvy duše, až po její „obal“ – mimo jeho rámec už jsou jiné nežli duševní oblasti lidské bytosti. Jerzy Machnacze se k pojetí jádra vyjadřuje následovně: „(p)rávě z tohoto bodu Já dělám nejosobnější rozhodnutí, protože v tomto bodě dosahuje – dá-li se to tak říci – největší koncentrace sebe. Já spočívající v hloubi duše je „osobním já“.“²¹ Podle Steinové můžeme také říci, že: „... duchovní život individua je spolu-určený osobitostí tohoto jádra do takové míry, že na něm závisí to, co přichází v úvahu jako motiv pro toto individuum.“²² Na úrovni duchovní je tedy zřejmá role jádra pro plausibilitu motivů. Například pro vědce fyzika tak může jeho motivace k výzkumu spočívat v jeho vlastním „před-nastavení“, kterým je touha dělat fyzikální výzkum.²³

¹⁸ Srov. STEINOVÁ, *K problému vžití*, s. 113.

¹⁹ BELLO, „The Study of the Soul Between Psychology and Phenomenology,“ s. 14. O víceznačnosti pojmu duše se taktéž zmiňuje i Antonio CALCAGNO, *The Philosophy of Edith Stein*, Pittsburgh: Duquesne University Press, 2007, s. 104.

²⁰ Srov. CWES 7, s. 238, včetně poznámky č. 158 od M. Sawicki na téže straně / ESGA 6 (pdf), s. 167.

²¹ Jerzy MACHNACZ, *Człowiek religijny w pismach filozoficznych Jadwigi Conrad-Martius i Edyty Stein*, Wrocław, 1999, s. 190.

²² CWES 7, s. 95 / ESGA 6 (pdf), s. 71.

²³ Zároveň bychom však mohli namítnout, že např. některý student může ztratit (či nemít) studijní motivaci – byl by takový příklad dokladem pro to, že touha po studiu není pro něj ukotvena v hlubší osobnostní struktuře? Bylo by zřejmě unáhlené udělat takovýto závěr. Samozřejmě by záleželo na zcela konkrétním jednotlivci a všech jeho motivech, které by bylo třeba vzít v potaz. Zároveň si na tomto „selhání motivů“ můžeme ukázat ten příklad, že zde může hrát roli mnoho faktorů (např. nedůvěra v sebe, nebo když se člověk nechá druhými strhnout k „toulavějšímu životu“ apod.). Je však vždy třeba brát v potaz, že možnosti omylu na sféře našeho poznání plausibility hod-

Podle Steinové „... pouze v duši získává individualita čisté a nemišované vyjádření.“²⁴ Vyjádření individuality nemůže být na úrovni²⁵ psychiky, protože ačkoliv charakter může vycházet naplno z duševních kvalit a být jejich odrazem, jsou zde i další vlivy – jako je množství životní síly, stav psychiky, paměť, intelekt, či vůbec sama fyzická konstituce daného individua a její možné deficity. Antonio Calcagno k tomuto dodává, že v duši se nalézáme u toho „... co činí tuto osobu touto osobou a žádnou jinou“.²⁶ Podle Steinové jsou dva druhy statických kvalit duše – jednak ty, které ji prostupují všemi vrstvami, jednak ty, které jsou vázány pouze na určité vrstvy (jelikož i na úrovni duše můžeme pozorovat jisté hloubky). Jako příklad vše prostupujících kvalit uvádí čistotu, vznešenost a podlost.²⁷ Jiné kvality pak mohou být ze své podstaty také všeprostopující, ale například v daném individuu dominující v určitých oblastech duševních vrstev. Zážitky duše jsou pak v případě účasti duše zabarveny jejími kvalitami. Nesou *osobní pečeť*, či *specifické zabarvení*.

Steinová, podobně jako její přítelkyně a kmotra Hedwig Conrad-Martiusová, připouští, když odkazuje na její *Metaphysische Gespräche*, že svět se v každém jednotlivém člověku, v každé jednotlivé duši, skládá stále novými způsoby.²⁸ Setkání světa a duše se tak děje u každé individuální duše speciálním způsobem – můžeme tak mluvit i o tom, že obsahy duše jsou v tomto případě unikátní, jedinečné.

notových vrstev pro motivy jednání druhého či nás samých ještě neznamenaají, že toto poznání personální struktury je zcela nemožné.

²⁴ CWES 7, s. 238 / ESGA 6 (pdf), s. 167.

²⁵ Když Edita Steinová fenomenologicky pracuje s jádrem a jeho hloubkami, jak podotýká M. Sawicki, odkazuje na stejné rámce, se kterými pracovali i Alexander Pfänder a Max Scheler. Sawicki se v tomto ohledu domnívá, že Steinová Pfändera špatně interpretuje. Srov. Sawicki, *Body, Text and Science in the Philosophy of Edith Stein*, s. 177. Nicméně tento fakt zde necháme stranou, protože v práci Steinové jsou tyto hloubky samy o sobě kvalitně fenomenálně opsány.

²⁶ CALCAGNO, *The Philosophy of Edith Stein*, s. 104.

²⁷ Srov. CWES 7, s. 237 / ESGA 6 (pdf), s. 166–167.

²⁸ Srov. CWES 7, s. 230–233 / ESGA 6 (pdf), s. 162–163.

3. NEMĚNNÉ JAKO LIMIT VARIACE, CELKOVÝ RÁMEC OTÁZKY PO INDIVIDUÁLNÍM

Zkusme se ještě na předcházející výklad podívat prizmatem praktického příkladu: vezmeme-li v potaz člověka, dejme tomu např. fiktivní kamarádku Janu (považujme ji pro tuto chvíli za reálnou), je možné o ní vypovídat různé vlastnosti týkající se charakteru, vzhledu, hodnotového uspořádání, vnitřní síly, sebedůvěry apod. Tyto kategorie by však v jiných podmínkách mohly být určeny zcela jinak. Kde se nyní nachází odvaha, mohla by být např. při jiných zkušenostech spíše obava z neznáma; kde je síla a ochota vypomoci k realizaci nějaké hodnoty, bylo by možné nalézt pasivitu k dané hodnotě. Podle Steinové jsou však tyto variace možné jen do určitých *limitů*. Protože i navzdory tomu, že Janin dosavadní faktický stav (označme tak shrnutí všech jejích aktuálních schopností, daností, přijatých rozhodnutí apod. v daný moment, včetně těch, o kterých Jana ani neví) je nějak limitovaný výchovou a jejími rozhodnutími, se Steinová domnívá, že je zde i něco přetrvávajícího a neměnného, co by činilo Janu tímtež individuem i v jiných podmínkách.

V tomto bodě tak dochází k *eidetické variaci*, husserlovské cestě k poznání esencí věcí, při které sama Steinová dává příklad s Juliem Caesarem (=JCr), který by i v jiné době zůstal Caesarem.²⁹ Představíme-li si tak JCr jakožto historickou reálnou osobnost, lze jej myslet přeneseného do jiného kontextu, např. do současné doby. Podle Steinové zde však zůstává něco, co činí přeneseného J. Caesara (=JCp) identického s původním reálným JCr.

Můžeme se zde ptát, jak je toto tvrzení ověřitelné, nakolik je to pravdivé? Můžeme se vydat po určení pravdivosti a identity skrze teorii možných světů. Ale můžeme zde namítnout i čistě genetické připomínky k tomu, nakolik někdo zůstává tímž člověkem, pokud by se narodil v jiných podmínkách. Obě metody by ovšem přinesly jen částečná řešení a popření identity by nemuselo platit pro všechny sféry lidské bytosti. Našli jsme tak eidetickou redukci neměnnou esenci, nebo jen aspekt toho, co se jí zdá být?

Zde, jak vidíme, přichází na řadu otázka celkového teoretického rámce, ve kterém přistupujeme k člověku jakožto takovému. Pokud bychom brali v potaz naturalistický rámec, který by redukoval osobu

²⁹ Srov. STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 113.

čistě na její materiální aspekty a její chování by považoval za vysvětlitelné čistě v kauzálních souvislostech, mohli bychom dospět k názoru, že změníme-li rodiče, změníme tak i genetickou výbavu daného jedince, což by mělo bezesporu vliv i na jeho kvalitativní výbavu, ať už psychickou či fyzickou. Dále bychom mohli pokračovat v námitce tím směrem, že JCp by v nových podmínkách zcela jistě získal jinou výchovu, a tedy by se mohl chovat naprosto odlišně od JCr. Ovšem Steinová pracovala v jiném rámci. Individualitu připisovala jednotlivci na úrovni duše a jejího jádra, které vykazovala jednak z fenomenologické zkušenosti, ale později i s podporou křesťanského zjevení.³⁰

Christoph Betschart se v tomto ohledu přiklání k tomu, že dle Steinové je náš vývoj ovlivňován jak vnitřními podmínkami jednotlivce (kam patří právě jádro osoby a struktura jeho duše), tak externími vlivy. Ovšem tyto vlivy jsou vždy limitovány právě vnitřním „nastavením“ osoby.³¹ Toto nám může připomínat i pojetí osob u Edmunda Husserla, podle něhož „(i)ndividuálně jsou osoby tím, čím jsou, ve vztahu ke svým subjektivním předchůdným danostem, které jsou propleteny s jejich vnějším světem...“³² Navíc to byl právě druhý svazek Husserlových *Idejí k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*, na němž Steinová v době psaní svých spisů editorsky pracovala.

³⁰ Její pozitivní vztah k metafyzickému myšlení vůbec je patrný i v textu *Husserlova fenomenologie a filosofie Tomáše Akvinského*, Kř. akademie Řím, 1996 (pův. napsáno 1929), s. 10. Pro E. Steinovou bylo vždy důležité autonomní postavení filosofie, to však není v rozporu s tím, že se můžeme filosofickým pohledem zaměřovat na pravdy víry a podrobovat je kritickému zkoumání. Pro Steinovou je právě koherence filosofického uvažování a teologických tezí podstatná. Přesto však nezůstává jen u tvrzení, že by naše poznání bylo možné jen v rámci přirozeného světa, ale obrací se i k nadpřirozeným možnostem, včetně mystiky – jež je sama o sobě oblastí neverifikovatelnou, přesto však intersubjektivně sdílenou – vezmeme-li v potaz už jen jednoduchý fakt, že mystiků bylo více a jejich poznání získané z mystických prožitků se často shoduje. Za tento postřeh vděčím Dr. Monice Maas Enriquez.

³¹ Srov. Christof BETSCHART, „The Individuality of the Human Person in the Phenomenological Works of Edith Stein,“ *Edith Stein: Women, Social-Political Philosophy, Theology, Metaphysics and Public History*, ed. Antonio Calcagno, Springer, 2016, s. 77.

³² Edmund HUSSERL, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II.*, přel. E. Kohák – M. Novák – A. Rettová – P. Urban – H. Janoušek, Praha, Oikúmené, 2006, s. 324; dále citováno jako *Ideje II.*

4. AKTUÁLNÍ OSOBA JAKO REALIZACE OSOBY DUCHOVNÍ A JEJÍ VLASTNOSTI

Jak se individualita u jednotlivého člověka projevuje? Co je u člověka individuálně zabarvené a nese osobitou pečeť? A jaký je vztah mezi vnějšími okolnostmi a personální strukturou? Budeme-li nadále sledovat fenomenologické uvažování původních textů, není podle Steinové možné pokládat aktuální psychofyzickou osobu za rovnou osobě duchovní: „(p)sychofyzická empirická osoba tak může být více či méně dokonale realizací osoby duchovní. Je myslitelné, že život určitého člověka je dokonalým procesem rozvoje jeho osobnosti. Je ale rovněž možné, že psychofyzický vývoj nepřipustí úplné rozvinutí, a to různým způsobem: kdo v dětském věku zemře nebo ochrne, ten ‚se‘ nemůže plně rozvinout.“³³ Vidíme, že vlivem empirických nahodilostí může dojít až ke zmaření smyslu života – v tomto případě Steinová označuje za smysl rozvinutí vlastního *potenciálu*. Zároveň jsou zde ale i *limity* týkající se životních okolností, např. žil-li by někdo po celý život odloučen na samotě, nemusel by mít odpovídající hodnotovou vrstvu pro život v městském společenství, či např. od narození hluchý by nemohl mít hodnotovou vrstvu odpovídající radosti z poslechu hudby. Přesto se domnívám, že by tuto personální vrstvu ve spojení s hudbou mohl uchopit v aktu vcítění u někoho, kdo tuto vrstvu má, ačkoliv by šlo v jistém smyslu o vcítění do radosti, ale samo vcítění do poslechu hudby by zůstávalo pouze jakousi prázdnotou představou.

Podle Steinové „(p)ersonální struktura vymezuje oblast variačních možností, v jejímž rámci se může ‚podle okolností‘ uskutečňovat její reálné vyjádření. Schopnosti duše se mohou – jak jsme uvedli výše – zvykem rozvíjet a na druhé straně utlumovat.“³⁴ Personální struktura tedy klade jasné hranice tomu, co může být pro daného člověka plausibilní, a co nikoliv. M. Sawicki v této souvislosti hovoří o osobě jako o *živé liminalitě*.³⁵

Steinová v souvislosti s personální strukturou často vychází z našeho poznání *hodnot*. „Čistě duchovní subjekt cítí určitou hodnotu a prožívá v tom korelativní vrstvu své podstaty.“³⁶ Přičemž platí, že „(v)rstvy osoby se nemohou ‚rozvíjet‘ či ‚degenerovat‘, nýbrž jenom jsou, nebo ne-

³³ STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 114.

³⁴ Tamtéž, s. 113.

³⁵ SROV. SAWICKI, *Body, Text and Science in the Philosophy of Edith Stein*, s. 182.

³⁶ STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 113.

jsou odhalovány v průběhu psychického vývoje.³⁷ Vidíme, že je fixně dáno to, zda člověk odpovídající vrstvu své podstaty má, nebo nemá, a navíc je možné, že některým osobám určité personální vrstvy chybí. Dále může nastat i situace, kdy se osobnost vůbec nerozvine, ale zároveň takové nerozvinutí osoby neznamena její neexistenci. Duchovní osoba chybí i tehdy, pokud někdo necítí žádné hodnoty, ale ve všem se nechává nakazit a strhnout druhými.³⁸ Vidíme tak, že pokud má člověk ve svém hodnotovém spektru především to, co o něm soudí druhí, a ne to, co soudí sám, může tuto skutečnost – a to především obsah soudů druhých – považovat za důležitější hodnotu, než jakou je vyjádření jeho vlastních názorů, případně např. i vkusu.

K tématu rozvinutí osobnosti se přidružuje i otázka *predispozic* jednotlivce. Zdá se, že pokud na něco *vlohy* a *talent* nemáme, okolnosti to nezmění, je to fixně dané. Okolnosti mohou mít na člověka vliv, ale jen do té míry, do jaké to vlastní struktura jednotlivce dovolí. Setkání s dobrým učitelem může u talentovaného žáka rozvinout autentičtější kresbu. Jak píše Marek Vácha: „(b)ez cvičení nepoznáš svá nadání, jediný způsob, jak zjistit, zda k něčemu máš charisma, je zkusit to. ... O tohle jde. Abys dorostl konečně svého lidství...“³⁹ Je potřeba zkoušet, hledat nové cesty. Naopak když se s tím jedinec mine, nezmění to nic na tom, že je v něm potenciál být dobrým umělcem, ačkoliv není aktuálně zřejmý.⁴⁰ Husserl se ke schopnostem vyjadřuje následovně: „(s)chopnost není žádné prázdné ‚moci‘, nýbrž pozitivní potencialita, která právě přichází k aktualizaci, je stále v pohotovosti přejít v činnost, v činnost, která v prožitku odkazuje k příslušnému subjektivnímu ‚moci‘, ‚být schopen‘.“⁴¹ Pro rozvinutí konkrétních predispozic je třeba specifických vnějších okolností.⁴² Opačný vliv má pak v některých případech i privace – pokud hudebník přijde v důsledku nehody o sluch, externí okolnosti mu tak naplno zabrání rozvinout vlastní potenciál.

Naše vnitřní sféra je dle Steinové nedotknutelná vnějšími okolnostmi, a i naším vlastním úsilím. Nelze se v ní ani snažit být lepší či horší.

³⁷ Tamtéž, s. 113.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 114–133.

³⁹ Marek VÁCHA, *Nevyžádané rady mládeži*, Brno, 2017, s. 35. Tato citace není sice primárně odborná, ale uvádím ji, protože velmi dobře vyjadřuje předkládanou myšlenku.

⁴⁰ Steinová v tomto případě uvádí matematické vlohy. Srov. CWES 7, s. 232 / ESGA 6 (pdf), s. 163.

⁴¹ HUSSERL, *Ideje II*, s. 233.

⁴² Srov. CWES 7, s. 233 / ESGA 6 (pdf), s. 164.

Naše jediné úsilí může spočívat v tom, že se budeme snažit své špatné zlozvyky a inklinace potlačit a upřednostnit ty dobré. Principiálně je však nedokážeme sami odstranit. Můžeme být otevření pozitivním hodnotám, můžeme se jimi obklopotovat, ale pokud naše vnitřní „nastavení“ s nimi nekoresponduje, nepomůže nám to. Změna je možná pouze silami mimo daného jednotlivce, mimo řád přirozených souvislostí.⁴³ Steinová zde explicitně nezmiňuje Boha, zdá se však, že by byl vhodným doplněním případné změny na personální úrovni.⁴⁴

S personální strukturou souvisí i *charakter*. Co se jeho vlastností týče, nedá se podle Steinové říci, že by to byly vlastnosti samotné duše, či samotného jádra, ale toto jádro, či tato duše se v nich *odhaluje*. To, že máme nějakou personální vlastnost, však nemusí být vždy zřejmé. Tuto vlastnost máme i tehdy, když se neprojevuje, nebo když k jejímu odhalení nikdy nedošlo. Nicméně ať už k tomuto projevu dojde či nikoliv, nikterak to neubírá na samotné kvalitativní výbavě duše, potažmo jádra. Steinová odmítá označování charakteru jako špatného, či dobrého, spíše ji jde o charakter samotný, který je „citlivostí pro etické hodnoty a [schopností] být jimi určován“⁴⁵ – jde o osobu samu včetně její schopnosti vnímat hodnoty a být vůči nim responsivní.

V souvislosti s individualitou hovoří Steinová o stylu, individuálním tónu či specifickém zabarvení. Toto uvažování nad fenomény není vlastní jen jí, ale nalézáme je i u Edmunda Husserla: „... mám *svůj osobitý ráz*, své ‚jak‘ mých pohybů, činů, mám svá individuální hodnocení, svůj způsob preferování, svá pokušení, svou sílu překonávat určité druhy pokušení, před nimiž jsem chráněn; někdo druhý se v tom liší...“⁴⁶ Ovšem samotný styl, mé *jak*, ještě neodkazuje na jedinečnost, unikátnost ve vlastním slova smyslu. Dle A. Calcagna se v takovém vyjádření pouze hovoří v obecných termínech, protože styl má každý člověk. Ovšem to, jakým způsobem dochází k singularitě stylu, Husserl již blíže nespecifikuje.⁴⁷ Tuto mezeru tak zaplňuje svébytná analýza Edity Steinové a její

⁴³ Srov. CWES 7, s. 232–233 / ESGA 6 (pdf), s. 163.

⁴⁴ Pro názornost můžeme uvést tu skutečnost, že když věřící žádá v modlitbě Otčenáš o to, aby se děla Boží vůle a ne jeho, zřiká se tak své výhradní autonomie ve volbě a nechává se doplňovat Božím působením. V takovém případě také dochází k nadpřirozenému „dodání“ či změně (v přidání Boží spoluúčasti), která v původním subjektu být nemusela.

⁴⁵ CWES 7, s. 226 / ESGA 6 (pdf), s. 159.

⁴⁶ HUSSERL, *Ideje II*, s. 232.

⁴⁷ Srov. CALCAGNO, *The Philosophy of Edith Stein*, s. 104.

blíží zkoumání ohledně zabarvení aktů pocházející z duše a nesoucí osobitou jedinečnost.

V neposlední řadě z duše taktéž vychází schopnost tvůrčí činnosti, kreativity.⁴⁸ Individualita se projektuje i do tvorby – uměleckých děl, hudby, obrazů apod. Díla tak získávají specifickou hodnotu. Osobitost psaní, specifický hudební projev, stopa umělcovy ruky na plátně – to vše nese individuální zabarvení přecházející od tvůrce daného díla. Hodnota náleží dílům samým, stejně jako náleží individuálním bytostem jako takovým.

5. AUTENTIČNOST PROŽÍVÁNÍ A OTÁZKA (NE)ROZVINUTÍ SEBE

Co je však tím, co dokáže v člověku probudit jeho duši, zůstává však zcela neznámé – může to být dle Steinové *všechno, ale i nic*. U každého jednotlivého individua máme tak jedinečnou skladbu okolností, ale i vnitřních charakteristik, odlišnou motivační souvislost smyslu, že to, co u jednoho naprosto „změní jeho život“ a pomůže mu nalézt to, co je mu blízké, může být druhým považováno za nehodné povšimnutí. Co individuum, to odlišné okolnosti směřující k rozvinutí, ale naopak i k „ukrytí“ hlubin duše. Pokud však dojde k tomu, že okolnosti duši podpoří v jejím rozvoji, lze hovořit o životě *oduševnělém*, plném duše, kdy je duše tím, co zabarvuje a naplňuje aktuální prožívání.⁴⁹

Podle Steinové však může u člověka nastat i chování, které vypadá, jako „kdyby neměl duši“. Tento jev může nastat ve *třech* případech.⁵⁰ (i) Pokud k rozvinutí duše *ještě nedošlo*, nebo pokud se člověk záměrně rozhodne žít na „periferii“. (ii) Ve druhém případě jde o to, že duše je již probuzená, ale z nějakého důvodu ji dotýčný *záměrně staví „do pozadí“*. Např. je-li v hloubi duše člověk naplněn žalem, který jej naprosto zmáhá, může se před ním snažit utéct do periferních vrstev své osobnosti. A tak namísto přijetí žalu a setrvání v něm podléhá raději smyslovým podnětům a např. se přejí čokoládou. V souvislosti s tímto záměrným odklonem směrem k periferii bychom zde mohli zmínit českou fenomenoložku Annu Hogenovou a její rozlišení mezi žitím z vlastního a cizího

⁴⁸ Srov. CWES 7, s. 237 / ESGA 6 (pdf), s. 166; taktéž viz Steinové závěrečná úvaha CWES 7, od s. 295 / ESGA 6, od s. 205.

⁴⁹ Srov. CWES 7, s. 233–234 / ESGA 6 (pdf), s. 164.

⁵⁰ Srov. tamtéž.

pramene.⁵¹ (iii) Třetí velmi specifickou situací je pak ta, ve které se zdá, jako by pramen duše „vyschl“. Člověk si tak může připadat, jako by žil ve svém stínu. Duše je stále tu i se svými hloubkami, ale nic z ní netryská. Je jako studna bez vody. V tomto momentě se nabízí otázka, zda už v době psaní tohoto spisu byla Steinová seznámena se spisy Ignáce z Loyoly. Ten rozlišuje v duchovním životě člověka období duševní útěchy a neútěchy. Protiklady těchto období velmi připomínají rozdíl mezi „oduševnělým životem“ a životem na periferii či ve stínu sebe sama, u vyschlého pramene.⁵² Totéž vyprahnutí můžeme zajisté pozorovat i v případě jistých duševních nemocí. Vezmeme-li si příklad z pole psychologie, a to depresi v pravém slova smyslu, dochází při ní k neschopnosti prožívat radost, k patologickému smutku a také ke ztrátě zájmu o cokoliv, jako by svět ztratil smysl. Tuto ztrátu smyslu však lze nalézt na straně prožívajícího subjektu, nikoliv na straně poznávaného světa a tato ztráta je velmi blízka tomu, co Steinová označuje jako vyschnutí pramenu duše.

Co znamená žít ze své duše? K jakým fenoménům dochází? Duše *naplňuje* aktuální život, prožívání je zabarvené specifickým individuálním tónem a kvality duše se projevují na mentální úrovni jako psychické kvality. Ovšem stále je zapotřebí brát zřetel na to, že samotné psychické kvality nejsou podle Steinové duševními kvalitami, nýbrž projevy duševních kvalit. Jsou projevy toho, co z duše prýští. Psychické a mentální prožívání je zde i tehdy, chybí-li pod ním vrstva duševního prožívání.

Pokud u člověka nedochází k zapojení duše do aktuality prožívání, lze podle Edity Steinové mluvit o tom, že v chování daného jednotlivce a vůbec v celku jeho života chybí individuální tón, osobní zabarvení. Tento znak, jež předává jednatelce všemu, co dělá, a tomu, jak vnímá hodnoty, vychází z individuální duševní vrstvy. Avšak je možná i situace, kdy dané individuum jedná v osobním stylu a duše zapojena není. V tomto případě můžeme hovořit o *neautentičnosti*, či umělosti v daném jednání. Chybí mu tak originalnost, původnost, zapojení jádra do aktuálního prožívání. Jeho personalita tak zůstává stranou a duševní život je

⁵¹ K tomu viz např. Anna HOGENOVÁ, *Nesmíme pospíchat*, Brno, 2014 či mnohé z jejích přednášek. Paralelně se nabízí i kontrast s pojetím autentického a neautentického života u Martina Heideggera.

⁵² Přesto se však nemůže Ignácovo pojetí s pojetím E. S. vůbec ztotožňovat, jelikož u Ignáce je explicitně zřejmé, že opuštění a vyprahnutí souvisí i s vnímáním Boží prozřetelnosti, což Steinová prozatím explicitně nezmiňuje. Více: Ignác z LOYOLY, *Duchovní cvičení*, přel. R. Kunert, Velehrad, 2002. K útěše a neútěše pak přímo poznámky č. 316, 317.

odsunut do perifernějších oblastí jeho já. Autenticita se tak ztrácí vlivem někoho jiného, upřednostněním smyslového afektivního života, či aktem volby ve prospěch „nejádrového“ života.⁵³ Vidíme tak život jakoby „bez duše“ – duše je sice přítomna, ale takový člověk „... nenašel nebo dočasně ztratil ‚sebe‘...“.⁵⁴

Člověk se může stát kopií jiné autentické personality, kopií jiného duševního života. Může tak působit dojmem individuálního člověka žijícího z hloubi svého jádra, avšak toto jádro, centrum jeho vlastního já, zapojeno v aktuálním životě vůbec není. Ovšem i Steinová si uvědomuje, že může nastat situace „totálního obratu“ a zcela nového poznání sebe sama u jednotlivce. Takový člověk žije v určitém obrazu sebe sama, „(a)ž jednoho dne v nějakém jednání, které vzejde z hloubi jeho nitra, *prožije* sebe sama jako zcela jiného, než jakým se dosud domníval být.“⁵⁵

Duše podle Steinové potřebuje ke svému vývoji životní sílu. Tu zpočátku čerpá ze sebe, ale postupně při konfrontaci se světem se její vlastní životní síla může zmenšovat a potřebuje „živnou půdu“ pro svůj další rozvoj – pro to, aby se její dispozice staly viditelnými, aby prožívání dostalo individuální tón. Jak Steinová podotýká,⁵⁶ duše není totéž co vývoj z prvotních dispozic či ony samé. A ani v tomto případě nehovoříme u duše o protikladu aktu a potence. Duše zde je, plně přítomná – kořenící v jádře se svými kvalitami. Jak jsme již výše poznali, tyto kvality, či dispozice však mohou a nemusí vyjít na povrch v důsledku vnějších i následných vnitřních podmínek – stavu životní síly, psychického stavu jednotlivce, jeho schopnosti sebereflexe, pochopení a dávání prostoru sobě samému a podobně.

6. POZNÁNÍ JÁDRA A INDIVIDUÁLNÍHO VŮBEC, MÍSTO TAJEMSTVÍ

Položme si nyní tuto otázku – máme někdy ve své běžné zkušenosti možnost nějak reagovat či interagovat s jádrem druhého člověka? „... (J)sou zde postoje osoby, které se týkají přímo jiné osoby v jejích individuálních kvalitách a dotýkají se jejího jádra: láska, důvěra, vděčnost atd.,

⁵³ Stěžejní poznámky k ne-jádrovému životu a odsouvání vlastní autenticity lze nalézt především na s. CWES 7, s. 235–236 / ESGA 6 (pdf), s. 165–166.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 113.

⁵⁶ Srov. CWES 7, s. 236 / ESGA 6 (pdf), s. 166.

a také to, co nazýváme ‚vírou‘ v člověka; na druhé straně stojí nedůvěra, odpor, nenávisť – krátce celá řada odmítavých způsobů chování.⁵⁷ Dále pak máme možnost být lhostejnými k druhému. Bytí druhé osoby je tak námi přijaté, odmítnuté, nebo je nám zcela lhostejné. A z toho mohou plynout další interakce mezi osobami navzájem či osoby k sobě samé.

Steinová podotýká, že láska může mít oživující vliv na člověka, jenž miluje. Milující tak může pociťovat oživující sílu, která jej může oživit; naopak v případě, že se člověk stane „terčem“ posměchu, může zažívat naprostý pokles vnitřní životní síly nebo mít i problém s uchopením své vlastní *hodnoty*, která se zdá být takovýmto aktem zcela popřena.⁵⁸ Je nutné dodat, že vždy, když se pohybujeme na úrovni postojů k individuálnímu jádru, ke konkrétní osobě jako takové, se opravdu pohybujeme na tak hlubokých úrovních, že škody zde napáchané (např. nenávisť) mohou na druhého účinkovat velice fatálně. Na druhé straně však možnost lásky k druhému nabízí široké pole pro bezprostřední otevřenost pro druhého a schopnost jeho přijetí na úrovni osoby jako takové, což lze pokládat za jeden z nejdůležitějších darů, které jako osoby máme.⁵⁹ V momentech lásky či nenávisťi k osobě jako takové se dotýkáme hodnot, „které jsou neoddělitelně svázány s bytím osoby“.⁶⁰ Steinová navíc tvrdí, že: „(p)ersonální hodnota se pojí s kvalitativní substancí osoby, ne s její existencí. (Existenční hodnota je přidaná, supervenující hodnota.)“⁶¹

Je však vůbec možné poznat to, co je na daném člověku skutečně individuální? K poznání jádra se můžeme přiblížit skrze akt *vcítění*, protože při uchopování jednání druhého člověka narážíme na to, že vychází z chtění, přičemž chtění je motivované cítěním hodnot.⁶² To, jaké hodnoty daný člověk cítí a jak ho zasahují, se bezprostředně dotýká jeho jádra. Navíc podle Steinové je v hodnotové oblasti patrné smysluplné vzházení motivace. „Jeden jediný pohled a právě tak jeden jediný tělesný výraz – pohled či úsměv – mi tudíž může poskytnout vhled do jádra příslušné

⁵⁷ CWES 7, s. 211 / ESGA 6 (pdf), s. 148.

⁵⁸ Více: CWES 7, s. 212–213 / ESGA 6 (pdf), s. 149.

⁵⁹ Podle Steinové je tento pramen, ze kterého tryská naše schopnost milovat a sytit tak druhé, nevyčerpateľný a pramení z naší vlastní subjektivity. Může sice docházet k jeho umenšení, či dočasnému „vyschnutí“, pod vlivem rušivých okolností, nikdy však není takovýto stav definitivně nevratný. (Více: CWES 7, s. 212 / ESGA 6 (pdf), s. 149.)

⁶⁰ CWES 7, s. 212 / ESGA 6 (pdf), s. 149.

⁶¹ CWES 7, s. 213 / ESGA 6 (pdf), s. 149.

⁶² Srov. STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 112.

osoby.⁶³ Podle Steinové člověk „... nemusí být obeznámen s celou progresí duchovního života, aby pochopil osobnostní jádro.“⁶⁴ Tento vhled či pochopení však nikdy neobsahují poznání celého jádra či celé duše v její šíři – to pro člověka zůstává ve své plnosti a bohatosti skryté.

Duše je u Steinové pojímána jakožto individuální, nepojmenovatelná, nerozlučná, stejně tak i jádro,⁶⁵ a bytí této duše se zviditelňuje v jejích kvalitách – tyto kvality z ní tryskají. Podobně jako z člověka tryská obětavost, ochota, добрta, ale u těchto kvalit nepoznáváme přímo jejich zdroj, nýbrž jen jejich samotný proud. Z tohoto poznání proudu lze dělat i různé úsudky – např. při úspěšném aktu vcítění. Nikdy však nemůžeme dosáhnout plného poznání duše jakožto takové. Domnívám se, že principiálně možné by takové poznání bylo pro Boha, nebo skrze akt Boží milosti, ovšem tato domněnka již překračuje původní rámec fenomenologického zkoumání. Taktéž Sawicki uvádí, že individuální osoby jako takové zůstávají sobě navzájem u Steinové tajemství – sama Steinová duši označuje jako něco *mysteriálního*, tajemného.⁶⁶ Podobná vyjádření můžeme nalézt i v komentářích Ch. Betscharta k pozdnímu dílu Edity Steinové,⁶⁷ ale i v dalších dílech Steinové – např. v *Bildung und Entfaltung der Individualität* (ESGA 16), nebo v *Potenz und Akt* (ESGA 10 / CWES 11).

Cesta do nitra u Steinové později nevede pouze skrze fenomenologii nebo psychologii, ale v jejím díle a životě i skrze mystiku. O Steinové je známo, že byla velice uchválena životem svaté Terezy od Ježíše.⁶⁸ Její

⁶³ Tamtéž, s. 112.

⁶⁴ CWES 7, s. 95 / ESGA 6 (pdf), s. 71.

⁶⁵ Srov. CWES 7, s. 231 / ESGA 6 (pdf), s. 162.

⁶⁶ Srov. CWES 7, s. XVII; dále pak: CWES 7, s. 228 / ESGA 6 (pdf), s. 160.

⁶⁷ Viz např. Christof BETSCHART, *Quid and Quale: Reflections on Possible Complementarity Between Metaphysical and Phenomenological Approaches to Personal Individuality in Edith Stein's Potenz und Akt in Intersubjectivity, Humanity, Being*, ed. M. Lebech – J. H. Gurmin, Peter Lang AG, 2015, s. 211–228.

⁶⁸ Na návštěvě u Martiusových (své přítelkyně Hedwig Conrad-Martiusové a jejího muže) se Edita Steinová spolu s nimi věnovala přes den praktickým činnostem, sběru ovoce, jeho uskládňování a navečer pak probíhaly živé filosofické rozhovory. Právě na tomto místě se setkala také s knihou o životě sv. Terezie z Avily (od Ježíše), kterou Tereza sama napsala. Když jí Steinová v jednom dechu dočetla, prohlásila, že toto je pravda. Druhý den ráno si šla pořídit *Misál* a *Katechismus katolické církve*. Po jejich důkladném studiu požádala o křest, který byl následně stanoven na 1. ledna 1922. H. Conrad-Martiusová se stala její kmotrou a následně dne 2. února 1922 (Hromnice) obdržela svátost bířmování. (Více: POSSELT, *Edith Stein: The Life of a Philosopher and Carmelite*, s. 63–65.)

spis *Hrad v nitru*⁶⁹ Steinová později vzala za základ svého pojetí lidské duše. Tento hrad se svým velkým množstvím komnat obsahuje mnoho míst k prodlévání. V centru tohoto hradu a zároveň duše se nalézá „... jedinečné místo, kde se setkává Bůh a individuální člověk, místo tajemství.“⁷⁰ Ovšem je třeba stále mít na paměti, že mystický přístup Terezy od Ježíše je jiný než fenomenologický přístup E. Steinové v jejích raných dílech, a to už jen z toho důvodu, že mystická cesta do nitra hradu vyžaduje více než jen jednu aktivně participující osobu.

Domnívám se, že principiálně je možné u Steinové předpokládat alespoň částečné poznání nitra (kromě fenomenologické metody) minimálně třemi způsoby: (i) *skrze akt vcítění* – sem by bylo možné zařadit např. výše zmíněný pohled, při kterém se nám individuální částečně odhalí. Zároveň je však třeba brát v potaz možnost omylů, jež sice takové poznání principiálně nevylučuje, ale činí jej nesnadno získatelným. Navíc lze i postulovat hypotézu o tom, nakolik musí být samotný vcítující se subjekt sám autentický, otevřený, a nakolik toto poznání souvisí s následujícími dvěma dalšími možnostmi poznání individuálního. (ii) *Za druhé skrze lásku* – zde by mohla být patrna souvislost s uvažováním o lásce u Maxe Schelera, kterého Steinová blízce znala a s jehož myšlením byla dobře obeznámena. Na možnou roli lásky při poznání individuality nás upozorňuje i Ch. Betschart,⁷¹ když poukazuje na fakt, že v původním rukopise *Einführung in die Philosophie* (ESGA 8), před jeho úpravou, je zmíněna i možnost poznání singularity jednotlivce skrze láskyplný vztah. (iii) A jako třetí možnost se nabízí poznání *skrze duchovní prožitek*. Všechny tyto možnosti však v raném díle zmíněné nejsou a jejich uvedení tak překračuje původní hranici této studie.

7. TYPICKÉ A INDIVIDUÁLNÍ, INDIVIDUALITA VE SPOLEČENSTVÍ

Oproti individuálnímu můžeme ale o jednotlivém člověku hovořit i v souvislosti s typickým. Pokud u druhého vyzdvihneme fakt, že je

⁶⁹ SV. TEREZIE OD JEŽÍŠE, *Hrad v nitru*, přel. J. Koláček, Velehrad-Křesťanská akademie v Římě, 1986. Na tuto spojitost odkazuje i BELLO, „The Study of the Soul Between Psychology and Phenomenology,“ s. 15.

⁷⁰ CALCAGNO, *The Philosophy of Edith Stein*, s. 104.

⁷¹ BETSCHART, „The Individuality of the Human Person in the Phenomenological Works of Edith Stein,“ s. 84.

v něčem typický, a tedy jej zahrneme do množiny spolu s dalšími individui, vyvstává tak námitka, jestli nedochází k rozporu mezi individuálním a typickým, nebo typickým a jedinečným? Podle Steinové má každá individuální osoba individuální ale i specifický moment.⁷² Individuální náleží pouze jí, kdežto specifický sdílí s více individui, jelikož samotná jeho struktura může být instanciována více než jednou. U Steinové velmi často nalézáme také poznámky k tomu, co platí o více individuiích, co je *typické*, a co je tedy v opozici k individuálnímu.

Fyzické tělo, naše končetiny, jsou realizacemi určitého typu, podobně jako tlapka u zvířete či olistění rostliny. Typem může být obecně sám druh člověk, nebo může jít i o rod – typ ve smyslu příslušnosti k živým organismům, kdy srovnáváme svůj vývoj např. se životem rostliny.⁷³ Existují i *osobnostní* typy, které vznikají na základě korelace mezi „hodnotami, prožíváním hodnot a vrstvami osoby.“⁷⁴ Typem může být např. typ náboženského člověka, typ člověka, který obětuje vše pro opatření hmotných statků, nebo typ specificky „vědecké povahy“. Typy mohou mít různé stupně obecnosti – od žijícího organismus po věk, pohlaví, povolání, národnost či epochu – a podle Steinové se těmito typům individuální struktura *podřizuje*. Zajímavostí a zároveň podnětem pro možné další úvahy je zmínka o tom, že každá jednotlivá osoba je už sama typem.⁷⁵

Podle Steinové o vztahu individuálního a typického platí, že „... individuální typ je konstituován prostřednictvím ‚účasti‘ na typu obecnějším“.⁷⁶ Samy typické vlastnosti se berou jako základ pro vcífování a „analogizování“ (nejde o analogii); pokud se vcífuje se zřetelem k vlastní individuální vlastnosti, dochází ke klamu vcítění. Ovšem jaký je přesně rozdíl mezi individuální a typickou vlastností? Vlastnost statečnosti může být u někoho zabarvená jeho prvním statečným krokem, a tak při každé své další odvaze tento člověk spoluprožívá prožitek odhodlání a např. posily blízkého přítele, který stál u jeho prvního odvážného kroku – takto zabarvenou vlastnost však nelze brát za základ vcífování, protože odvaha či statečnost vcífovaná u druhého může mít

⁷² Srov. CWES 7, s. 239 / ESGA 6 (pdf), s. 168.

⁷³ Srov. STEINOVÁ, *K problému vcítění*, s. 66, 76.

⁷⁴ Tamtéž, s. 117.

⁷⁵ Více: tamtéž s. 117; k různým konkrétním příkladům typů pak s. 111, 117–118.

⁷⁶ Tamtéž, s. 117, na tomto místě taktéž zmiňuje možnosti omylu při vcífování.

jiný základ, např. může pramenit z jiné hloubky osobnosti, a tak je třeba zůstat pouze u „očištěné“ a „uzávorkované“ vlastnosti statečnost – schopnosti „odhodlat se“, a to bez jakýchkoliv dalších dodatků a přidružených vzpomínek.

Odlišení aspektu typického a individuálního je podle Steinové možné i na základě samotného proudu vědomí: „(s) touto typovou charakteristikou personální struktury není v rozporu, že každé individuum a každý jeho konkrétní prožitek je něčím naprosto jedinečným, protože obsah více proudů vědomí nemůže být z principu stejný.“⁷⁷

Steinová vidí důležitost individuálního momentu i pro život ve společenství, „(p)rotože pravé bytí společenství má svůj původ v osobní specifičnosti individuí. Kdyby zde byli pouze typičtí zástupci (to znamená zástupci, kteří by nebyli ničím jiným než typy), pak by byl nemožný jakýkoliv další vývoj ducha společenství a pak by žádný společný duch vůbec ani nemohl být vytvořen.“⁷⁸ A na základě jedinečných individuí participujících ve společenstvích pak i samo společenství získává osobitý jedinečný ráz či charakter – je důležité dodat, že v tomto případě je řeč o *společenství*, ne o *společnosti*. Ta totiž může být sice založena na společenství, ale není tomu vždy tak.⁷⁹ Tak se individuální život stává paralelou pro život společenství.

Individualita každého jednotlivého člověka má vliv i na to, jakou roli ve společnosti vůbec může přijmout. Ne všechny individuální charakteristiky jsou slučitelné se všemi rolemi. Principiálně může člověk dělat cokoliv, ale to, nakolik se bude v dané roli cítit *svůj* nebo nakolik jej tato role bude naplňovat, je určeno duševními vlastnostmi. Osoby se přizpůsobují všeobecné formě. Ale zároveň platí, že nové typy či formy vznikají na základě rozmanitosti jednotlivých individuí. Chyběla-li by individuální pestrost, nedocházelo by ke vzniku rozmanitých typů.⁸⁰

⁷⁷ Tamtéž, s. 117, pozn. č. 127.

⁷⁸ CWES 7, s. 263 / ESG 6 (pdf), s. 183.

⁷⁹ Zájemcům o hlubší studium politické a sociální filosofie u E. Steinové mohou doporučit k přečtení celou výše zmíněnou stať „Individual and Community“, nebo její dílo *An Investigation Concerning the State*.

⁸⁰ Srov. CWES 7, s. 291–294 / ESG 6 (pdf), s. 202–204.

ZÁVĚR

Podle Steinové má každá individuální osoba uvnitř sebe jádro, které je centrální pro ni, jakožto osobu o sobě. V tomto jádře je zakořeněna duše. Tato duše s jádrem sdílí některé aspekty, podobně jako stonek rostliny i její kořeny sdílí to, že jsou součástí jedné rostliny, např. růže. Ve fenomenologických zkoumáních se u Steinové ukazují jádro a duše jako jedinečné, skryté, v jistém druhu i mysteriózní a tajemné a jejich úplné poznání není možné. Přesto však lze něco z nich nahlédnout v charakterových rysech člověka a v jeho citlivosti na hodnoty a otevřenosti vůči nim. Tato citlivost na hodnoty a personální vlastnosti osoby se projevují na mentální (duchovní) úrovni, jež je podle Steinové aktualitou toho, co je v duši, ale ne vždy se v psychice projevuje samo individuum autenticky – někdy může být pod jinými vlivy, a tak se osoba sama sobě vzdaluje. Dále má pak každý člověk ještě smyslovou výbavu a tělesnou schránku, skrze které přichází do kontaktu se světem. Nicméně nelze říct, že by se ani jedna z těchto dílčích oblastí nedala ovlivnit oblastí jinou a nebyla s ní těsně spojená.

Na úrovni psychické a mentální lze mluvit o jistém vývoji, v závislosti na predispozicích daného jedince a kontextu, ve kterém žije (vlivy okolí na daného jednotlivce). Ovšem na rovině duše, jádra, ve sféře čistě personální, vývoj, jakožto např. rozvinutí schopností či získání nových kvalit, není. Je zde pouze proces odkrývání, odhalování toho, co v člověku je.⁸¹ Jde tak o odkrývání vlastních charakterových vlastností, vlastních odpovídajících vrstev přístupných rozličným hodnotám, či o nalézání vlastní schopnosti pro tvůrčí činnost. Tento proces není nikdy zcela uzavřený, ovšem dá se soudit, že vlastním úsilím se lze o něco více přiblížit tomu, aby bylo skutečně nalezeno to, co v člověku dřímá. Sebereflexe, setkávání s druhými, přijímání a zkoumání toho, co mě obklopuje, může usměrňovat mou vlastní schopnost nalézat sebe sama. Zároveň jde o proces velmi složitý, jelikož je zapotřebí neustálého rozlišování toho, co je mé vlastní, co ze mě pramení, a toho, co je pouze přejaté, nebo jen periferní pro mou vlastní osobu.

Poznámky Edity Steinové k individualitě každého z nás by tak mohly mít i silný dopad na poli pedagogiky ohledně rozvoje individuálních

⁸¹ K tomuto závěru o odhalování dochází explicitně i Steinová, viz CWES 7, s. 231–232 / ESGA 6 (pdf), s. 162–163.

schopností, protože je třeba pečlivě brát ohled na osobitý potenciál skrytý v každém jednotlivém žákovi či studentovi. Samo filosofické myšlení Edity Steinové je velmi pozoruhodné v tom ohledu, že ve svých dílech Steinová neopakuje a „nerecykluje“ vlastní myšlenky. Naopak ve svých navazujících spisech bohatě a originálně rozvíjí to, co už jednou popsala. Její filosofie je jako strom, s věkem se stává silnější, košatější, větví se různými směry, přičemž jeho kořeny jsou stejné – fenomenologické, jen postupně zesilují – teologickým obrazem světa, který se s filosofií zdá být celkem dobře kompatibilní.

Unfolding or Shaping Oneself? The Concept of Human Individuality in the Early Work of Edith Stein

Keywords: Edith Stein; Phenomenology; Individuality; Individual Core; Person; Personal Structure; Personal Layers

Abstract: The present study focuses on the yet little mapped phenomenological concept of human individuality in the early work of Edith Stein (also known as Saint Teresa Benedicta of the Cross). The starting point for this research is the definition of a general concept of the human person. Stein finds in its structure an essential, so-called personal layer for individuality. In connection with this layer, she speaks of the individual core or personal structure that make a given person unique. This core is associated with, for example, character traits, responsiveness to values, but it is not identical with them. This opens up a field of further possible implications. Are there possible variations based on different surroundings? How is individuality realized? Where or in what does individuality manifest itself? Can it be recognized at all? These questions also lead us to the topic of one's own authenticity, or the possibility of (un)developing oneself, one's own potential and many others. From the beginning, the basic question of whether or not we can create or change what is individual in us, runs like a red thread through the article.

Mgr. Radka Štorkánová
Teologická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
storkr00@jcu.cz